

PRISPEVEK ARHEOLOGIJ K INTERPRETACIJI LISTINE O RIŽANSKEM PLACITU

Vinko ŠRIBAR

dr., 66000 Sv. Anton pri Kopru, Kortina 5, SLO

IZVLEČEK

Avtor ugotavlja, da je pri zgodovinski interpretaciji listine o Rižanskem placitu le malo problemov, ki so še nedorečeni. Nedefinirano je arheološko gradivo iz zgodnj srednjeveških nekropol Istre. Gradivo iz grobov v Predloki je dalo naslednji rezultat: 1. Prve najdbe alpskoslovanskega porekla datiramo pred konec 8. stoletja; 2. grobišče je v rabi nenehno pred in po letu 1000, torej sklepamo na poselitveno kontinuiteto od 8. stoletja naprej. Zgodovinarji teh rezultatov niso upoštevali. Grobišča na hrvaškem delu niso doživela historične, ampak le arheološko interpretacijo. Avtor svetuje dodatne arheološke raziskave na določenih najdiščih severne Istre.

V bibliografskem pregledu študij o Rižanskem placitu (RP) se že stoletja vrstijo različne interpretacije raziskovalcev tega dokumenta, ki je nadvse pomemben za razvoj srednjeevropskega prostora (oziroma Avstrije in Slovenije). To se vidi v znanstvenih prizadevanjih recentnega časa; pravkar smo n.pr. dobili v roke pomembno študijo iz Zgodovinskega inštituta dunajske Univerze dr. Harald Krahwinklerja "*Friaul im Frühmittelalter*" s posebnim poglavjem, ki je posvečeno RP. Iz neposredne sedanjosti je tudi prizadevanje akademika prof. L. Margetića z delom "*Neka pitanja prijelaza vlasti nad Istrom od Bizanta na Franke*", predstavljenim na tem srečanju in pa primerjalna študija S. Žitka "*Listina Rižanskega placita - dileme in nasprotja domačega in tujega zgodovinskega*", izšla v *Annales* 1 in 2, Koper 1991 in 1992. Naše srečanje pa priča, da ta tematika še ni izčrpana in da smo najbrž pred novim programom, ki naj bi ga zastavil ta zbor in bi nam moral služiti za daljše obdobje. O končno veljavnem programu bomo lahko govorili šele tedaj, ko bomo ugotovili učinek, ki ga bo imelo vrednotenje dokumenta o RP v luči arheoloških najdb. Za tako presojanje bi morali imeti na voljo najdbe iz obdobja 8. in 9.st. s teritorija koprške škofije, za katerega imamo v tem trenutku na voljo dve skupini arheološkega gradiva, in sicer iz ožjega območja Rižanske doline iz zgodnj srednjeveškega grobišča, ki je bilo izkopano ob južni strani župne cerkve v

Predloki, in pa kamnite arhitektonske elemente, ki so bili najdeni na raznih najdiščih koprskega zaledja, toda še vedno v mejah zgodnesrednjeveške koprške škofije. V sedanjem trenutku govorimo le o enem zgodnesrednjeveškem grobišču, kar je v nasprotju s poselitveno podobo te pokrajine v istem času. Najbrž je to posledica ne dovolj raziskanega prostora. Primerjave bo treba poiskati v sosednjih pokrajinah, kot so Kras, Vipavska dolina in Hrvaška Istra.

Zato se najprej pogledjmo rezultate, ki nam jih daje arheološko raziskovanje v Predloki v Rižanski dolini, na osrednji in najbolj topografsko poudarjeni točki v prostoru gornjega dela Rižane, pod vasjo Črni Kal pod kraškim robom. Od izvira Rižane, ki je oddaljen od Predloke le okoli 3 km, ni bolj privlačnega kraja. Med izvirom Rižane in njenim izlivom v Koprski zaliv ni arheološko bogatejše lokacije ter tudi ne s tako dolgo kontinuiteto. Ta trditev bo verjetno v neki kasnejši fazi presojanja tehtnosti Predloke kot zgodovinske lokacije igrala pomembno, če ne odločujočo vlogo.

Poglejmo arheološko pričevanje: vse raziskave je vodila prof. E. Boltin Tomè, pri kateri lahko izpostavimo izredno raziskovalno erudicijo in temeljito poznavanje arheologije zgodnjega srednjega veka in tudi cele Istre. Njene raziskave terenskega in študijskega značaja še niso zaključene, saj pravkar pripravlja dokončno objavo arheoloških izkopavanj v Predloki, ki bo po vsej verjetnosti vsebovala tudi obsežen študijski del. Poleg poznoantičnega grobišča in grobov iz zgodnjega srednjega veka ob južni in jugovzhodni strani ž.c. sv. Janeza Krstnika je bilo skupaj odkritih 101 grob, ki jih delimo v starejšo (od 6. do 8. st.) in mlajšo skupino (od 8. do 11. st.). Za starejšo skupino citiramo analogije iz Rifnika, z Bleda, iz Gojač, Velega Mluna, Mejice pri Buzetu in tudi od drugod. V skupini mlajših grobov so bili srebrni obsenčni obročki in različni tipi prstanov, med najdbe sodi tudi kovan srebrn uhan. Tu so še razni obsenčni obročki iz brona. Med karakteristične najdbe v mlajši skupini sodijo tudi liti belobrdski uhani grozdastega tipa. Med pomembne najdbe te skupine štejemo tudi uhane z zvončasto oblikovano jagodo, ki je okrašena s filigransko obdelano žico; najdbe so bile najdene v grobu 31 in sodijo v dalmatinsko skupino oz. v čas 9. in 10. st. To je bila situacija, ki je nastala po izkopavanju v l. 1974.

To je kratek povzetek iz poročila, ki ga je prof. E. Boltin Tomè objavila v razstavnem katalogu pod naslovom *Predloka, Spašeno arheološko blago Slovenije - 1980, str. 65/66*, ki pa temelji na prispevku iste avtorice v zborniku *Slovensko morje in zaledje*, 1, leta 1977, str. 83, z naslovom *"Staroslovanski grobovi v Predloki pri Črnem Kalu in vprašanje kontinuitete naselja"*. V številnih študijah je avtorica gradivo iz Predloke obravnavala iz različnih zornih kotov. Po stilni in časovni opredelitvi ga je opredelila etnično in še posebno pozorno je analizirala njegov odnos do sosednjih regij. Po ugotovitvah E. Boltinove arheološko lokaliteto v Predloki s cerkvijo sv. Janeza Krstnika odlikuje poselitvena kontinuiteta od zgodnje antike vse do današnjega časa. Zaradi svoje posebne lege in topografske podobe ter zaradi izredno velikega za pozidavo ugodnega prostora, kar je v zgornjem in srednjem toku Rižane velika izjema, se je sama po sebi ponujala

kot središče prej omenjenega prostora. Tej tezi v prid govorijo tudi objekti, ki jih je Boltinova ugotovila v Predloki. Poznoantično in iz prvega obdobja zgodnjega srednjega veka izvirajoče skeletno grobišče, na katero se navezuje skeletno grobišče iz karolinškega in otonskega obdobja, priča o prisotnosti cerkvenega središča, ki je imelo pravico krsta in pokopavanja. Ker je današnji cerkveni objekt zgodovinsko gledano mlad, upravičeno domnevamo, da je znotraj temeljev današnje cerkve stala starokrščanska cerkev, ki je doživela kontinuiteto tudi skozi ves zgodnji srednji vek. Severno od cerkvene ladje je stal velik antični objekt z apsidialnim zaključkom z ne popolnoma določeno obliko, za katerega pa Boltinova meni, da je imel profani značaj. Toda važno je le to, da se je od tega objekta pa naprej proti severu in severovzhodu ponujala možnost graditve, kar se je ispričalo ob skrajno severnem robu tega tedaj zazidalnega prostora¹. Glede na kultno funkcijo južnega dela te zaravni je ideja o vili rustiki na istem prostoru zelo verjetno vprašljiva². Za lokalno in seveda za slovensko nacionalno zgodovino je še posebej pomembno skeletno grobišče iz obeh faz zgodnjega srednjega veka, še posebej iz karolinško-otonskega časa. Starejše, tj. poznoantično grobišče se po pridevkih v grobovih niti najmanj ne razlikuje od grobišč istega časa v jugovzhodnem alpskem prostoru, in sicer v zelo znanih velikih refugijih, kjer prebivalstvo iz obdobja pozne antike na naših tleh poskuša nadaljevati enako kulturno in civilizirano življenje kot ga je imelo v svojih mestih ob velikih magistralah. Ker še nimamo na voljo antropometričnih primerjalnih študij med starejšim in mlajšim osteološkim gradivom iz Predloke, da bi lahko zanesljivo odgovorili na vprašanje, ali gre v poznejši fazi zgodnjega srednjega veka za kontinuiteto starega prebivalstva, ki je začelo uporabljati nove kulturne dobrine ali pa le za drugorodno prebivalstvo, ki je prineslo s seboj tudi nove pridobitve frankovskega in otonskega časa, predlagam vsaj za čas, dokler ni na voljo novih antropoloških študij, da sprejmemo tezo, da gre za novodošlo prebivalstvo. Ta predlog mi narekujejo izkušnje pri izkopavanjih na Bledu-Pristavi, kjer je enako kot v Predloki bilo grobišče s kontinuiteto skozi ves zgodnji srednji vek, vendar je bilo v starejši fazi prisotno staroselsko prebivalstvo, v drugi fazi pa priseljeni Slovani³. Tej tezi v prid govori vsa zgodnesrednjeveška arheologija ne samo slovenskega, ampak tudi avstrijskega in hrvaškega, istrskega in furlanskega prostora⁴. Zato je v dosedanjih objavah upravičena ne samo teza, ampak tudi trditev o Slovanih, ki so bili uporabniki v grobišču mlajše faze v Predloki⁵. Poleg staroselskih kulturnih elementov v starejšem delu grobišča

1 E. Boltin Tomè, Predloka - antična in zgodnesrednjeveška lokaliteta, Izdanja Hrvatskog arheološkog društva 11/2, 1986, 189-207, zlasti 191. Avtorica obravnava problem rimskodobnih ostalin tudi v prispevku Staroslovanski grobovi v Predloki pri Črnem Kalu in vprašanje kontinuitete naselja, Slovensko morje in zaledje 1, Koper 1977, 81-101, zlasti 90-94.

2 Drugi del op. 1 velja tudi za omembo domnevne rimske vile.

3 J. Kastelic, B. Škerlj, Slovanska nekropola na Bledu, Arheološko in antropološko poročilo za l. 1948, Dela SAZU 2, Ljubljana 1950.

4 V. Šribar-V. Starè, Od kod ketlaške najdbe v Furlaniji, ArhVes 25, 1976, 462.

5 E. Boltin Tomè, Sulla questione dell'insediamento degli Slavi nel capodistriano e nell'Istria settentrionale, Balcanoslavica 4, 23 ss.

so v mlajšem staroslovanskem delu prisotni ketlaški grobni pridevki zelo znani pri alpskih Slovanih, navzoči so tudi grobni pridevki tako imenovane belobrdске pripadnosti, lastni posavskim Hrvatom, in ne manjkajo tudi pridevki, ki jih opredeljujemo kot dalmatinsko-hrvaške⁶. Ob takih pojav

nostih sta možni dve interpretaciji: prva, da je na tem prostoru prišlo tudi že v tej zgodaji do etničnih mešanj, druga verjetnost pa je, da je prihajalo do izmenjave dobrin med sosedi. Ta problem je obravnaval prof. J. Kastelic pri svoji objavi grobišč v Gojačah, kjer dopušča možnost neposrednega stika med Dalmacijo in Krasom oz. Vipavsko dolino, kar naj bi tam veljalo tudi za čas frankovskega obdobja⁷. To možnost moramo dopustiti tudi v našem primeru, čeprav je verjetno, da gre le za nekoliko poznejši čas. Prav ta situacija od nas zahteva, da bi morali podrobneje raziskati odnos Predloke do njenih bližjih in tudi daljnih sosedov. Ugotovimo najprej, da je Predloka dokaj oddaljena od drugih staroslovanskih najdišč po Istri, Krasu, Vipavski dolini in Furlaniji in kaj šele od ketlaških najdišč po Kranjskem in Štajerskem. Po svoji geografski oddaljenosti so ji še vedno najbližja najdišča iz okolice Buzeta. Najbrž bi bilo potrebno podrobno raziskati kulturne elemente, ki kažejo na to, da sta koprška in buzetska regija bili tedaj in tudi danes gospodarsko in kulturno vedno zelo povezani. Čeprav najdba ne pomeni praviloma tudi prisotnosti pripadnika etnične oz. kulturne skupine, pri kateri je neka tipološka zvrst doma, v primeru Buzeta in njegove okolice najbrž lahko govorimo tudi o prisotnosti nosilca iz kulturnega kroga alpskih Slovanov. Citirajmo npr. najbližje najdišče Mejico, iz katerega Boltinova objavlja dva najbolj preprosta obsenčna obročka s tremi zankami na spodnjem delu loka, ki so izdelane iz tenke žice⁸. V tej izvedbi so ti obročki v Istri vsekakor nekomercialno blago, saj so tukaj izjema. Na drugi strani pa so na kranjskem prostoru in širše dokaj v uporabi in najbrž zelo običajni⁹ v najrevnejšem sloju prebivalstva. Zato je nosilec teh obročkov iz Mejice najbrž bil prišlek s prostora alpskih Slovanov. Čeprav za gledanje na RP zadostuje že samo dejstvo, da so na istrskem prostoru prisotni Slovani v času 8. in 9. stol., si ob tej priložnosti dovoljujemo diferenciacijo slovanskega prebivalstva na osnovi gradiva, ki priča o variacijah noše pri slovanskem prebivalstvu tega prostora. To je najbrž zametek dogajanja, ki je pozneje v času visokega in poznega srednjega veka pripeljalo do oblikovanja jezikovnih in narodnostnih skupin oz. narodov. V pregledu arheoloških najdb slovanskega prebivalstva Istre, omejenem na čas 8. in 9. st., lahko govorimo o nekaterih skupnih imenovalcih. Tako kot v računstvu, kjer skupni imenovalci povezuje razne dejavnike (številke)

6 E. Boltin Tomè, Spaseno arheološko blago, Novi Sad 1981, 65-66.

7 J. Kastelic, Najdbe zgodnjega srednjega veka v Gojačah pri Gorici, Zgodovinski časopis 6-7, Ljubljana 1952-53, 89.

8 E. Boltin Tomè, Sulla questione ..., Balcanoslavica 4. Na tabeli na str. 25, pod št. 1 in 2, sta obsenčna obročka, ki sta posneta po objavah B. Marušića v ArhVes 6/1, 1955 in od istega avtorja v Istra u ranom srednjem veku, Pula 1960, T. 8.6.

9 Iz statističnih pregledov najdb na staroslovanskih grobiščih številčno po pravilu vodijo obsenčni obročki. To je zanesljivo najcenejši okrasni predmet pri noši in zato pristopen tudi za širše ljudske množice.

v eno računsko operacijo, je tudi v arheologiji skupni imenovalec neka tipološka in kronološka posebnost kulturne pojavnosti, ki povezuje dva sosednja prostora ali tudi dve etnični skupnosti v širšo celoto. Primerov je zelo veliko. Za najbolj značilnega v Istri lahko opredelimo luničast uhan iz Žminja s krogci na lunuli, ki ga vedno vsi citiramo kot poseben primer za datacijo in opredelitev pripadnosti¹⁰. Po svoji polmesečno oblikovani lunuli je ta uhan tuj Istri in širšemu hrvaškemu prostoru. Koncept te oblike je doma pri alpskih Slovanih, kjer je razširjen v vseh mogočih variacijah. Uhana iz Žminja pa je najbrž najtesneje povezan z zelo zgodnjim luničastim uhanom v miniaturi izvedbi z ozko lunulo, ki ga poznamo iz Furlanije in Avstrije¹¹. Ko Boltinova analizira uhan s krogci na lunuli, vidi zanj analogijo predvsem v primerku iz Žminja in zraven še omenja znane primere iz Batuj¹² in iz Muša v Furlaniji, ki pa jih zaradi poznega značaja grobišča teh lokacij moramo datirati drugam, in sicer zanesljivo ne daleč pred letom tisoč. Po svojem poreklu in razvoju so s tem uhanom ozko povezani nekateri uhan iz Batuj, kot je npr. uhan, ki je nastal s kovanjem spodnjega dela loka obsenčnega obročka z dvojno razčlenjeno odebelitvijo obeh koncev loka. To tehniko pridobivanja luničastega uhana poznamo že iz zgodnejšega obdobja npr. iz Gojač-Morleka, le da so tukaj v komaj nakazano lunulo naredili eno oz. tri luknjice¹³. Ta razvoj še bolj bogato ilustrirata uhana iz groba 50 (T. 20.7) ali pa uhan, najden med grobovi (T. 59.3 ali T. 29.1). V isto oblikovno skupino sodi tudi skoraj analogen uhan, močno soroden našemu iz Batuj, grob 50, ki pa do sedaj ni bil objavljen, saj je najden na grobišču ob cerkvi sv. Lovrenca na Monte di Buja. Najdba sodi v sondo 4, ob južni strani ladje na prostoru uničenih grobnih jam. Ta tip uhana poznamo tudi z avstrijskega prostora¹⁴ in najbrž je razširjen vse do desnega brega Donave. Zato uhan iz Žminja lahko opredelimo kot zadnjega v razvojni

10 B. Marušić, Starohrvatska nekropola u Žminju, Pula 1987, 58s in T. 17. 5 (grob 217).

11 V zvrst luničastega uhana, ki ima ozek spodnji del, sodi vsekakor tudi ta iz Žminja. Nastal je s tehniko kovaškega širjenja spodnjega dela obsenčnega obročka. Nekaj jih poznamo iz Furlanije (Buja, Muš-Mossa), prav tako jih ne manjka na današnjem slovenskem prostoru in se širijo vse do Donave na Avstrijskem in tudi do Bavarske. Na preglednici preglednici kovanih luničastih uhanov je ta vrsta prikazana pod skupino E in smo med njimi pred skoraj 15 leti razlikovali kar 14 enačic, ki jih je razvojno treba najbrž postaviti na začetek razvoja kovanih luničastih uhanov. Z ozirom na najdbo iz Invillinu bi bilo nujno ugotoviti kakšno vlogo je igrala Furlanija pri razvoju tega tipa uhana (V. Šribar, V. Starč, Katalog Karantansko-ketlaške kulture, Razstava v NMLJ, 1974).

12 V skupino uhanov, ki jih obravnavamo pod opombo 11, prištevamo tudi nekatere uhan iz Sv. Jurja pri Batujah, kot je npr. iz groba 50 (T. 20.7), ki predstavlja zelo pozen razvojni derivat z nekaterimi stilnimi značilnostmi najprej za 9. ali še bolj za 10. stol. Tipološko zgodnejši in časovno veliko bližji našim prototipom je uhan T. 29. 1, ki sodi v začetno fazo razvoja uhana, ki je nastal iz obsenčnega obročka. Še najbrž veliko zgodnejša, vendar razvojno zanesljivo povezana s tipom uhana, ki ga obravnavamo, sta uhana iz Morleka z eno in tremi luknjicami na ozki lunuli (D. Svoljšak-T. Knific, Vipavska dolina, Ljubljana 1976, T. 10. 2, 3).

13 Lc.

14 Kot vezni člen istrskega prostora z Avstrijo in Bavarsko pri tipologiji luničastega uhana z ozko lunulo je vsekakor nekaj uhanov te vrste iz doline gornjega Tilmonta in Degana (P. Korošec, Zgodnjerednjevska arheološka slika karantanskih Slovanov II, T. 119, 6-9) in še posebno iz Luincisa-Ovara (o.c., T. 119, 8). V navedenem delu avtorica citira primerke tega tipa uhana na Avstrijskem in Bavarskem (o.c., T. 122, 1-6).

vrsti uhanov, ki nastane s kovanjem spodnjega loka ustreznega tipa obsenčnega obročka. Ta del analize naj bi le potrdil že navedeno tezo o poreklu luničastega uhana na splošno. Pri deležu, ki ga je dala Furlanija pri razvoju luničastega tipa uhana, bi mogoče morali upoštevati tudi uhan, ki ga je V. Bierbrauer izkopal v Invillinu¹⁵. Tako nas je tudi Žminj, ki je globoko v Istri, odpeljal na severnoležeči neistrski prostor. Do podobnega rezultata bi nas pripeljala že omenjena obsenčna obročka s tremi zankami na spodnjem delu loka iz Mejice pri Buzetu. Najboljše tovrstne analogije najdemo v Gorici (Gorizia), ki jo še povezujemo z arheološko podobo Vipavske doline¹⁶. Pri iskanju povezujočih členov med Istro in severno ležečim prostorom se je potrebno še enkrat ustaviti pri Žminju z njegovimi številnimi najdbami uhanov, pri katerih je zvončasti dekorativni element stalno prisoten in ga poznamo v dveh različnih izvedbah. To so primeri, pri katerih moramo govoriti o velikomoravskem oz. bizantinskem konceptu izdelave uhana oz. zvončka. Ob tem tipu pa je v rabi uhan z zvončkom, kot ga je razvil karantansko-ketlaški prostor, kjer je obesek sestavljen iz dveh polovičk iz tolčene pločevine, ki sta med seboj povezani po metodi "pertlanja" ali sta, le izjemoma, povezani z obročki iz žice, ki je, poredko, tudi granulirana. Najlepše primere vidimo v Pittionijevi objavi staroslovanskega grobišča v Kottlachu¹⁷. Seveda jih ne manjka na klasičnem prostoru razširjenosti karantansko-ketlaškega kulturnega kroga na današnjem slovenskem prostoru in sicer v mejah razširjenosti karantansko-ketlaškega kulturnega vpliva¹⁸. Ob številnih primerih bizantskega tipa tega uhana v Žminju pa je tip zvončastega uhana ali morda obsenčnega obročka neki tujek, ki spregovori šele, ko v njem vidimo pričo o prisotnosti nosilca, ki je prišel s karantanskega prostora. V tako interpretacijo nas silita dva premisleka: prvič, da je zvončasti uhan karantanskega tipa nekonkurenčen bizantinski zvrsti tega uhana, in drugič, da je velik prostor brez najdb med karantanskim prostorom in Istro, da so najdbe v Istri prej posledica nekih mikromigracij kot pa pričevanje o trgovski menjavi. K takemu tolmačenju se zatekamo tudi pri okrogli broši iz Šiparja, na kateri je upodobljen dvojni križ, na osrednjem delu pa levjelika zver¹⁹. Na istrskem prostoru je še več najdišč in najdb alpskoslovanskega izvora, ki bi jih lahko opredelili kot "skupni imenovalec". Med njimi pa po številu in obliki vodijo obsenčni obročki, najbrž najbolj značilni za najrevnejše prebivalstvo. Ob bogatih izdelkih belobrdске in dalmatinske kulture so se s ketlaškimi obsenčniki lahko zadovoljili le tisti, ki so zrasli in bili vzgojeni v okolju, v katerem je bil doma ketlaški obsenčnik. Ketlaški material se pojavlja ne samo v Istri, ampak tudi na severnodalmatinski obali, kar lahko trdimo na temelju najdišč v Vinodo-

15 V. Bierbrauer, Invillino-Ibigo in Friaul, Münchener Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte 33-34, 1987-1988.

16 D. Svoljšak, T. Krufic, Vipavska dolina ..., T. 11. 2, 3, 4.

17 R. Pittioni, Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Kottlach, Sonderschriften der Zweigstelle des Deutschen archäologischen Instituts, Wien 1943.

18 Citiramo primerek tega tipa uhana ali obročka po P. Korošec, o.c., T. 47.1 ali iz Kranja zopet po isti avtorici T. 70.3, itd.

19 B. Marušić, Skeletni grobovi v Bujah in Buzetu, ArhVes 38, 1987, T. 8, sl. 8.

lu²⁰. Ko R. Matejčić meni, da so spremembe na tem koncu Dalmacije povezane s frankovskim vdorom v te kraje in s tem posredno nakazuje možnost, da je pojav ketlaške kulture na tem koncu Dalmacije povezan s prisotnostjo Karantancev, vsaj pri nekaterih vojaških pohodih Frankov²¹. Poleg tega, da lahko to velja tudi za prostor Istre, bi bilo treba na tem prostoru upoštevati tudi možnost, da so premiki Karantancev v te kraje lahko povezani tudi z uvajanjem fevdalnega gospodarjenja z zemljo znotraj frankovske države, s čimer je povezano tudi premikanje kmečke in tudi obrtniške delovne sile. Zato tudi ni najbolj sprejemljiva teza nekaterih starejših raziskovalcev Istre in Dalmacije, da je pojav karantansko-ketlaških najdb povezan z 9. in 10. st. Prejkone je bolj verjetno, da so te pojavnosti imele začetke že pred koncem 9. st., kot nam to zelo jasno dokazuje grobišče v Predloki²². V tako kratkem predavanju si nismo mogli privoščiti podrobnejše arheološke analize primerjave Predloke in drugih najdišč v Istri in na najbližjem prostoru Krasa in Vipavske doline; to bi bilo potrebno opraviti v posebni študiji; vendar že iz površnega pregleda, ki smo ga nakazali, dobimo vtis, da je omenjeni prostor poselitveno povezan v celoto, ki v tem zgodnjem času etnično še ni mogla biti zdiferencirana. To se je zgodilo vsekakor veliko pozneje ob migracijskih tokovih, o katerih nam govori zgodovinoписje poznega srednjega veka²³. Ker nam primerjava z alpskoslovansko migracijo v Furlanijo ne bi prispevala k poglobljanju našega znanja o Slovanih v Istri, je po vsej verjetnosti prav, da jo opustimo. Mogoče je poučno samo dejstvo, da je o naseljevanju Karantancev v Furlanijo na temelju najdb mogoče povedati zelo veliko. Poglejmo si samo karto poselitvenih tokov iz Koroške in Gorenjske, ker nam kaže na visoko stopnjo organiziranosti tega dogajanja. Ob tem mislimo, da se je nekaj podobnega moralo dogajati tudi na istrskem prostoru. Kot zaključek je vsekakor ugotovitev, da tako kot v Predloki tudi na drugih najdiščih v Istri, na katerih ugotavljamo prisotnost karantansko-ketlaških najdb, po pravilu srečujemo poselitveno kontinuiteto skozi ves čas zgodnjega srednjega veka ter da ni bilo nobenih premikov, ki bi pričali o začasnem ali stalnem umikanju slovanskih priseljencev. Ob zgodnj srednjeveškem grobišču v Predloki z njegovo staroslovansko fazo, ki nam je posredovalo arheološko gradivo, ob katerem smo lahko razmišljali o času priselitve Slovanov v Istro, za sedaj ni drugih grobišč iz te dobe. Obstaja pa tukaj še neko drugo arheološko gradivo, ob katerem bomo poskušali razmišljati o odnosu novih naseljencev in cerkvijo. To je dokaj bogato gradivo iz najdišč od Kopra do Pirana in v koprskem zaledju vse do doline Dragonje. Pokrajinski muzej v Kopru je predstavil leta 1977 v muzeološko zelo domiselno prezentirani razstavi plastiko s pleteninasto ornamentiko in ob tej priložnosti izdal katalog s fotografijami 33 kosov tega gradiva iz cele Slovenije²⁴. Večji del je iz ožjega območja Kopra, nekaj tudi

20 R. Matejčić, Istraživanje dijela starohrvatske nekropole u Velom Dolu kod Križišća u Vinodolu, *Histria Archaeologica* II/1, Pula 1974, 14s.i

21 I.c., 15s.

22 E. Boltn Tomč, Elementi ketlaške kulturne skupine na grobišču v Predloki, *Arh. Vest.* 32, 1981, 600.

23 M. Kos, *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1933, 36 ss.

iz mestnega areala samega mesta. Zelo je poučen pogled na to gradivo, še posebno, če upoštevamo njegovo topografsko razporeditev. Med primerki, ki so v Pokrajinskem muzeju, je 10 takih, za katere do tega trenutka še nimamo podatkov o najdišču, vendar je upravičeno domneva, da so ali iz mestnega areala Kopra ali iz njegovega neposrednega zaledja. Vsi sodijo v časovni okvir prve polovice 9. st. razen enega, ki ga je avtor kataloga postavil v splošni okvir 9. st. To je vsekakor pomemben podatek, ker dokazuje, da se časovno ujema z Rižanskim placitom, in še bolj zato, ker dokazuje njihovo sočasnost s prvimi slovanskimi naseljenci tudi na ožjem obalnem pasu. Temu problemu bomo namenili več pozornosti ob tovrstnih najdbah v vaseh, ki so najbližje mestu: fragment s Sv. Marka in kamen iz Sv. Kolombana pri Hrvatinih, tj. z grebena severno od Kopra, popolnoma ohranjena tranzena v zvoniku župne cerkve v Šmarjah južno od Kopra, časovno opredeljena v 10. st.²⁵, in del kamna pod kropilnikom v cerkvi sv. Blaža v Padni, okrašen s pletenino iz prve polovice 9. st. Ti 4 kamni so iz slovenskih vasi v neposredni okolici Kopra. Kamen s Sv. Marka je bil v neposredni bližini ruševin, za katere izročilo trdi, da so temelji cerkve sv. Marka, ki je najbrž sodila k nekemu blizu ležečemu naselju, o katerem sicer ne vemo ničesar, vendar številne okoliščine govorijo, da je obstajalo nekje v neposredni bližini gomile na Sv. Marku. Število kolonov, ki so obdelovali veliko površino med Sv. Markom in Semedelo, ni moglo biti majhno in so po vsej verjetnosti stanovali oz. živeli v bližini svojega dela. Navedena naselja, najdišča teh kamnov, so danes slovenska, a po shemi, ki smo jo spoznali v Predloki, je upravičena teza oz. domneva, da so jih poseljevali, vsaj od frankovskih časov, tudi Ivanovi Slovani. Tako postavljenemu problemu bi bilo potrebno posvetiti še posebno študijo. Čeprav Krkavče niso v neposredni sosesčini mesta oz. so bolj oddaljene kot drugi kraji z ostanki arhitektonskih elementov cerkvene opreme, okrašenih s pletenino, to ne spremeni dejstva, da je bila ta vas odvisna od bližnjih obalnih mest. Krkavče ležijo v okolju bogate arheološke in historične preteklosti in jih prištevamo med slovenske vasi že z zgodnje-srednjeveško tradicijo²⁶. Pri istovetenju slovanske naselitve na tem delu istrske obale s prisotnostjo kamnov s pletenino si ne moremo dovoliti prevelikega poenostavljanja tega metodološkega prijema, kajti raziskave poselitve Slovanov na severnoistrski obali v času zgodnjega srednjega veka (v mislih imamo prostor, ki politično sodi v republiko Slovenijo) so šele v začetni fazi. Dosedaj je opravljeno le eno večje arheološko izkopavanje, in to v Predloki, medtem ko je hrvaška istrska arheologija podrobneje raziskala srednjo in južno Istro in dokazala slovansko naselitev notranjosti Istre. Toda tu še vedno obstaja problem povezanosti te naselitve s cerkveno arhitekturo, pri kateri se pojavlja pri notranji opremljenosti dekorativni element pletenine. Zaradi boljšega razumevanja primerjajmo našo situacijo s situacijo na Koroškem. Ko je Schmiedinger v svojem pomembnem delu *Patriarch und Landesherr* razpravljal o mejah patriarhovega fevda na Koroškem,

24 M. Sagadin, *Plastika s pleteninasto ornamentiko v Sloveniji*, Koper 1977.

25 I.e., transena iz Šmarj pri Kopru je predstavljena pod zaporedno št. 23.

26 I.e., pod zaporedno številko 16 in 17 sta kamna iz Krkavč.

mu je za definiranje meje na severu zmanjkalo argumentov²⁷. Ko je Ginhart napisal študijo o kamnih s pleteninami na Koroškem in jo je dopolnil Piccottini²⁸, se je porodila možnost za ugotovitev, da je ornamentika na kamnih in verjetno tudi njena izdelava povezana s središčem patriarhove stolice, tj. Furlanijo, in manjkal je samo en korak do možne ugotovitve, da so cerkve s pletenino na Koroškem nemalokrat povezane s prisotnim staroslovanskim grobiščem²⁹. Saj to je bil čas, ko je Koroška bila skoraj v celoti slovanska. Zato ni presenetljivo, da je oglejska cerkev, še posebno v času Paulina II, naredila vse, da bi utrdila in tudi razširila krščansko vero med še poganske Slované³⁰. To velja za ves prostor oglejske škofije, ki je bil poseljen s Slovani, in enako za prostor patriarhovega fevda na Koroškem, kar je sicer nenavadno in protipravno, vendar vse govori za to³¹. Cerkve s pletenino na Koroškem so postale središča cerkvenega življenja, zato jih glede na čas, v katerem so nastale, brez težav lahko opredelimo kot osnovo za organizacijo prafar, ki so v 12. st. služile za postavitve farne organizacije. Ta za cerkev pozitivna izkušnja je lahko bila vzorec za vključitev Ivanovih Slovanov v cerkveno življenje tudi na severnoistrskem prostoru. Tudi če se to ni zgodilo, vsekakor lahko govorimo o istočasnosti obeh dogajanj: gre za problem vključevanja novonaseljenih Slovanov v obredno življenje krščanstva na prehodu v fevdalni gospodarski sistem. Zanesljivo tudi ni naključje, da v tem času nastajajo nove cerkvene stavbe z vsemi značilnostmi tega tipa cerkvene arhitekture. Zato je najbrž teza o novih cerkvah za potrebe slovanskega prebivalstva vsekakor upravičena. Torej tudi cerkve na koprskem področju lahko opredelimo kot naslednji oziroma drugi arheološki argument ne samo o prisotnosti Slovanov, ampak tudi o prostoru, na katerem so bivali kot novonaseljenci. To so vsekakor novi podatki, ki jih dosedaj nismo upoštevali, čeprav seveda tudi ti potrebujejo dodatno preverjanje. Kamne s pleteninasto ornamentiko najdemo ne le v prafarnih cerkvah koprskega zaledja, ampak tudi v mestnem jedru in v suburbanem prostoru Kopra³². Čeprav v Piranu poznamo tovrstne kamne - vgrajeni so v baptisteriju - ne dvomimo, da so bili tudi drugod³³. Kamne s pleteninasto ornamentiko iz romanskih mest na severnoistrski obali lahko povezujemo s kamni iz vaških naselij edino v zvezi s cerkveno organizacijo in pa z eventualnimi delavnicami, ki jih tedaj vasi še niso mogle imeti ali pa so od tod bili tudi izvajalci gradbenih del in njihovi projektanti, nikakor pa

27 H.Schmiedinger, *Patriarch und Landesherr (Die weltliche Herrschaft der Patriarchen von Aquileia)*, Graz-Köln 1954.

28 K.Ginhart, *Die karolingischen Flechtwerksteine in Kärnten, Carinthia* 1, 132, 1942.

29 P.Korošec, *Zgodnjesrednjevska arheološka slika karantanskih Slovanov*, Ljubljana 1979, 163. V poglavju "kulturni objekti" so pokazani skoraj vsi objekti te vrste ne samo na Koroškem, ampak tudi na današnjem Slovenskem prostoru. V nekaterih primerih je omenjeno tudi grobišče okoli cerkve kot je to na Blejskem Otoku ter na Koroškem, n.pr. Borče/Förk-Emmersdorf (str. 23), pod zaporedno številko 52, itd.

30 M.Kos, o.c., 65 ss.

31 *ibid.*

32 M.Sagadin, *Plastika s pleteninasto ornamentiko v Sloveniji*, Koper 1977: kamni št. 2, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 14, 15 naj bi vsaj delno sodili v opremo koprskih cerkv.

33 *ib.* ter kamni št. 18, 19, 20.

jih ne moremo povezati z dokaznim gradivom o slovanski prisotnosti. Za mesta najbrž zares ni nobenega dvoma, da so bila v romanskih rokah³⁴. Ta njihova podoba se niti malo ne spremeni pred letom 1000; zelo počasi in postopno ter ne z veliko uspeha se začne menjati šele v 11. st. Svojega romanskega značaja mesta niso zgubila vse do recentnih časov. Sklep Staroslovanska nekopola v Predloki ob cerkvi sv. Janeza Krstnika s svojo starokrščansko romansko tradicijo nesporno dokazuje prisotnost slovanskih naseljencev v drugi polovici 8. st. ter dalje kontinuirano v obdobje visokega srednjega veka in vse do sedanjega časa. Arheološko gradivo oziroma najdbe, ki so bile kot pridevki v grobovih, pričajo, da je slovansko prebivalstvo, ki se je tukaj naselilo v drugi polovici 8. st., živelo tukaj nepretrgoma zagotovo v obdobju zgodnjega srednjega veka, in skoraj ni nobenega dvoma, da tudi kasneje. Najdbe tudi dokazujejo nesporno alpsko-slovansko poreklo teh prebivalcev. Toda v grobovih so tudi posamezne najdbe, ki sodijo v takoimenovani belobrdski kulturni krog ali pa tudi v starohrvaško dalmatinsko kulturno skupino. To gradivo dovolj eksplicitno priča, da slovanski prebivalci iz Predloke in njene okolice ne sodijo med tiste, ki naj bi bili izseljeni s svojih novih domovanj v koprskem zaledju. Nesporno gre v tem primeru za analogijo tudi s slovansko poselitvijo v srednji in južni Istri. O tem pričajo številna starohrvaška grobišča, ki so jih odkrili in preučili istrski arheologi na čelu z dr. Brankom Marušićem³⁵. Izkušnje in rezultati raziskav, ki jih je opravil Arheološki muzej Istre iz Pulja, bi lahko kazali, kje in kako raziskovati tudi na prostoru severne Istre. Kot potokaz za bodoče raziskave lahko služijo kamni s pletenino iz cerkva v koprskem zaledju. To so bile najbrž cerkve s pravico krsta in pokopa. V tem okviru je treba iskati staroslovanska grobišča pred letom 1000. To so cerkve, ki skoraj praviloma kažejo na kontinuiteto uporabe v zgodnjem in visokem srednjem veku. Analiza arheološkega gradiva iz zgodnesrednjeveškega grobišča v Predloki, ki jo je opravila v številnih študijah prof. E. Boltin Tomè, nam kaže tri horizonte tega grobišča: staroselski iz 6. ali 7. st., alpsko-slovanski iz 8. do 11. st. ter horizont grobov, ki sodijo v hrvaško-dalmatinski kulturni krog. Najštevilnejši so grobovi iz karantansko-kotlaškega kulturnega kroga. Gradivo teh dveh skupin opredeljujemo kot pričevanje o slovanski prisotnosti v Predloki v drugi polovici 8. pa vse do 11. st. O slovanski pripadnosti pokopanih v času mlajše polovice zgodnjega srednjega veka govori poleg kulturne opredelitve grobnih pridevkov tudi dejstvo, da v tem času znotraj karolinške in pozneje tudi otonske države edino Slovani tisti, ki še ohranjajo navado dajanja pridevkov v grobove. Ob razmišljanju, kdo so bili nosilci okrasnih predmetov iz karantansko-ketlaškega kroga, sodimo da so te predmete prinesli s seboj njihovi lastniki ob selitvah, ki jih je usmerjala volja Frankov pri vključevanju Istre v okvir svoje države.

34 S. Žitko, *Listina Rižanskega placita - Dileme in razpotja domačega in tujega zgodovinopisja*, Koper 1991. Iz celega konteksta listine o RP izhaja dejstvo, da so istrska mesta na obali bila trdno v rokah domačega romanskega prebivalstva.

35 B. Marušić, *Istra u ranom srednjem vijeku*, Pula 1960 in številna ostala dela istega avtorja, ki obravnavajo problem naselitve Slovanov v Istro.

Od kod so prišli v to pokrajino karantanski, hrvaški ali pa še kaki drugi naseljenci v mejah predloške fare? Na enega od tokov nedvomno kaže luničasti uhan iz Predloke³⁶ iz ženskega groba 65. To je uhan, ki zasluži še posebno podrobno analizo. Tipološko sodi med uhane, ki razvojno nastanejo iz obsenčnih obročkov. Na spodnjem luničasto razširjenem delu so vrezani trije krogeci s piko na sredi. Od zgornjega dela je lunula ločena tudi z dvema polkrožno oblikovanima vrezoma. Kot vzorčni primerek, mogoče tudi izhodiščni po obliki, je uhan (E 14) iz grobišča pri Sv. Juriju pri Batujah³⁷. Ta uhan je ohranil še različne značilnosti obsenčnega obročka. S svojim videzom daje vtis veznega člena med obsenčnim obročkom in luničastim uhanom. Tudi pri tem je spodnji, srpasto razširjeni del ločen od locnja z dvema polkrožnima zareza. To govori za neko še ne popolnoma definirano sorodnost med uhanoma iz Batuj in Predloke. Skoraj ni nobenega dvoma, da gre za časovno in tipološko povezanost. Uhan iz Predloke je že nekoliko tehnološko bolj razvit.

Pri obravnavi uhana iz Batuj je treba omeniti še vrezani ornament na lunuli, ki ima obliko večkrat ponovljenega znamenja "X". Spodnji del ornamenta je bolj izrazit in zaradi tega zelo spominja na "valovnico", kar je pomembno pri iskanju primerljivega gradiva. Analogijo za uhan iz Predloke najdemo sorazmerno zelo blizu Batuj, in sicer na desnem bregu Soče, tj. v Furlaniji, nedaleč od Gorice, v vasi Muš. Ta uhan predstavljamo na razpredelnici pod E 3. Po svoji osnovni obliki je ta uhan zelo podoben uhanu iz Batuj, namreč zelo sta si podobna srpasto oblikovana luničasta dela uhana. Tu je še nesporno dejstvo, da oba uhana sodita v isto tehnološko skupino. Zaradi ugotavljanja nadaljnjih sorodnostnih povezav je treba poudariti, da je površina lunule na uhanu iz Muša okrašena z dvema vrstama vrezanih krogcev s piko na sredi, ki so razporejeni ob zgornjem in spodnjem delu lunule. Uhan iz Muša se je zgledoval po novih ornamentačnih prvinah, ki jih bomo obravnavali ob drugi priložnosti. Da bi lahko zaključili z našo primerjalno študijo za uhan iz Predloke, se moramo ustaviti še pri znanem in dobro datiranem primerku iz Žminja (E 6). Čeprav sodi v isto tehnološko skupino kot dosedaj naštetih primerki iz Predloke, Batuj in Muša, je vendar oblikovno in proizvodno najnaprednejši³⁸. Oblikovna sorodnost med uhanoma iz Muša in Žminja je na dlani. Lunula uhana iz Žminja je nastala najbrž pri vročem kovanju, je širša in bolj dovršeno oblikovana in po njeni površini teče samo ena vrsta krogcev s piko na sredi. Vsak krogec je postavljen v posebno polje, ki ga omejujejo dvojai črtkani vrezi ob vsaki strani krogca. Kronološka in tipološka povezanost med našimi štirimi uhani E skupine je kljub vsej kritičnosti sprejemljiva. Ta povezanost ima še neko drugo dimenzijo, in to je geografsko-komunikacijska povezanost na relaciji od Furlanije do Istre. Smer širjenja oziroma gibanja te skupine predmetov od zahoda proti jugovzhodu pa je izpričana v tipološkem razvoju.

36 E. Boltn Tomè, *Elementi* ..., 1981, T.2.12.

37 D. Svoljšak, T. Knific, *Vipavska dolina, Situla 17*, Ljubljana 1976, 53-55, T.1.6, T.III.

38 P. Korošec, *Arh. slika*; M. Brozzi, *Stanziamenti paleoslavi del IX-X sec. in Friuli, Ce fas tu?* 39, 1-6, Udine 1963.

zaporedju od Batuj oz. od Muša proti Žminju. Tako pridemo do teze oziroma do trditve, da je najstarejši strat zgodnesrednjeveške poselitve v Predloki prišel iz Furlanije prek Vipavske doline in Krasa. Od tod pa je nadaljeval svojo pot proti središču Istre. Čeprav je ta kulturni strat vezan za najstarejšo fazo alpskoslovanskih grobišč, si vendar v tem študijskem trenutku ne bi upali opredeljevati etničnega substrata, ki je bil proizvajalec in uporabnik te skupine predmetov. O tem bo še tekla beseda v nadaljevanju študije o tej kulturni pojavnosti. Začasno sprejemam tezo E. Boltin-Tomětove o naselitvi Karantancev in nosilcev dalmatinsko-hrvaške skupine priseljencev. Sicer je to problematika, ki ji moramo posvetiti še več časa za podrobno analizo. Šele tako bomo prišli do nadrobnejših spoznanj o organizacijskih postopkih Frankov pri naseljevanju istrskega prostora. Pri študijski obravnavi te teme bo treba pritegniti še gradivo z grobišča v Mejici pri Buzetu, analizo odnosa med "kóttlaškim" in drugimi najdbami na grobišču v Žminju in ne manj pomemben prispevek, ki bi ga dala grobišča v Velem Dolu. Še bolj dokončno podobe te problematike bi verjetno dobili, če bi nam uspela enaka analiza na prostoru Furlanije in seveda Koroške. Poleg luničastega uhana, ki smo ga doslej obravnavali kot skupni imenovalca za prostor od Istre do Furlanije, so na tem prostoru znotraj že znanih zgodnesrednjeveških grobišč še druge grobne najdbe, ki jih bomo pri kasnejših analizah te problematike nujno morali obravnavati že zaradi tega, da bomo dobili popolnejšo predstavo o kulturnem jedru migracijske skupine, o kateri smo govorili pri obravnavi grobišča v Predloki, in povezavah tega grobišča z drugimi grobišči, o katerih je tekla beseda. Iz tako koncipiranega skupnega imenovalca naj za sedaj omenimo samo uhane z luknjicami na razširjeni spodnji polovici locnja z grobišč na Gojačah³⁹. Analiza, ki smo jo opravili doslej z drugo skupino predmetov, in skupina "skupnega imenovalca" še bolj dokazujeta migracijsko gibanje v smeri Furlanija - Vipavska dolina - Kras - Slovensko Primorje - Istra. Toda o tem ob drugi priložnosti.

39 D. Svoljšak-T. Knific, Vipavska dolina, 1976, 112; T. 10.1-3; T. 11.2-4; T. 132; T. 52.5,6; B. Marušić, Istra u ..., 1960, T. VII; B. Marušić, Mejica presso Buzet, Arh. Vest. 6/1, 1955, T. 1.5.